

*Любов Продан,
ORCID iD 0000-0002-2681-9028
старший викладач кафедри теорії й методики
дошкільної та початкової освіти
Миколаївський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти
вул. Адміральська, 4-а, 54001, м. Миколаїв, Україна
lyuba.prodan@moipro.mk.ua*

ВИМОГИ ДО ВЧИТЕЛЯ В ПЕДАГОГІЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ ЯКОВА ЧЕПІГИ

У статті розкрито ідеї видатного українського педагога, психолога, громадського діяча Якова Чепіги (1875–1938) щодо вимог до вчителя. Концепції педагогів минулого, ідеї, погляди та переконання є дуже важливими для розвитку сучасної освіти. Такі дослідження проводять для системного вивчення національної педагогічної думки України як нелінійного якісного процесу змін. Вимоги до вчителя змінюються водночас із реформою освіти. Аналіз педагогічної спадщини збагачує історико-педагогічну науку й дає можливість прогнозувати її майбутнє. Дослідження педагогічної персоналії, як зазначає академік О. В. Сухомлинська, завжди буде одним із провідних напрямів історико-педагогічних досліджень, адже в переломні часи переосмислення відкриваємо заново персоналію педагога, яку «ми виймаємо з небуття» і яка «своїм життям і своїми ідеями підтверджує рух історії, її мінливість, непередбаченість і вразливість».

***Ключові слова:** індивідуальний підхід до учнів; українська педагогічна думка; шкільна освіта; Яків Чепіга.*

© Продан Л. А., 2020

Вступ. Філософія вчителя і вимоги до нього змінюються разом із реформою освіти. У будь-яку епоху особистість учителя мала дуже велике значення. У здійсненні далекоглядних національно-просвітницьких планів навчання і виховання в школі центральною фігурою є саме вчитель, адже він – представник національної інтелігенції, його особистість завжди була й є актуальною в культурологічних вимірах якості української інтелігенції.

Мета статті полягає в розкритті ідей та поглядів вченого на вимоги до педагога. Відповідно до мети поставлено такі **завдання:** дослідити змістове наповнення ідей українського педагога й вченого Я. Чепіги, збережені його педагогічною спадщиною.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Великим і багатоплановим є доробок українського педагога, культурно-гро-

мадського діяча, психолога Чепіги Якова Феофановича, який був і є об'єктом досліджень багатьох науковців. Питаннями теорії навчання й виховання молодших школярів займалася Л. Ніколенко, яка в своєму дисертаційному дослідженні проаналізувала педагогічну спадщину Якова Чепіги. С. Яворська досліджувала методичну концепцію, а Л. Березівська, С. Болтівець, В. Марочко, Р. Палійчук, О. Сухомлинська у своїх працях проаналізували науково-педагогічну діяльність Я. Чепіги. Проблемами концепції української національної школи займалися Ж. Ільченко, І. Зайченко, О. Щербакова та інші дослідники. Я. Чепіга вважав учителя тією культурною силою, яка несе людям знання. Зразком для дітей і для дорослих є саме поведінка вчителя, оскільки в процесі діяльності вчитель прищеплює чесноти та моральні цінності молодому поколінню. Саме тому найбільша

відповідальність перед суспільством покладається на вчителя, якому потрібно постійно самовдосконалюватися, розвиватися, зростати в науково-методичному плані.

Яків Чепіга переконаний, що давати дитині «сухі» знання – це дуже мало і в майбутньому це не знадобиться дитині. Потрібно прищеплювати дитині загальнолюдські цінності, патріотизм. Дітей треба привчати до відповідальності, доброти, милосердя, толерантності, терпимості, шанобливого ставлення до себе та оточення. Яків Чепіга зазначав: «щоб бути справжнім прикладом для інших, треба, щоб учитель досяг висоти загальнолюдських чеснот, безупинною працею виховав себе, поліпшив і удосконалив свої здібності та виробив власний характер і волю» (Богданець-Білокаленко Н.).

Особливе місце в процесі самовиховання вчителя Я. Чепіга відводить доброті: «Ніщо так не притягує дітей до вчителя, як його щире серце та доброта» (Чепіга Я. Ф., 2003). Проте емоції інколи беруть верх над розумом і, відповідно, гнів бере верх над добротою, тому вчителю, та і взагалі людині, потрібно утриматися від своїх моральних переконань і не порушувати їх. На думку Якова Чепіги, найкращими ліками є розуміння та визнання педагогом своїх помилок. Актуальним є твердження Я. Чепіги, що особистість учителя «надто висока для дитини. І вибух у нім негативних емоцій погано впливає на дитину і прищеплює недобрі звички на все життя. А на позитивне формування моральних поглядів та переконань впливає доброта вчителя. Прищеплюючи дитині доброту, ми прокладаємо шлях до вищих чеснот» (Чепіга Я. Ф., 2005). Отже, доброта – це чеснота, що наповнює душевним спокоєм учителя та сприяє позитивному мікроклімату в класі.

Справедливість учителя також має велике значення, на думку Якова Чепіги, педагогу потрібно розвинути «душевний слух до чужих переживань, розуміти страждання інших» (Чепіга Я. Ф., 1914). Це є першим кроком до морального вдосконалення. Головне – ставитися до людей так, як ми хочемо, щоб ставилися до нас. Педа-

гог наголошує на правилах у роботі з дітьми: «не шкодь дітям» і «будь справедливим до дітей у своїй праці». Учитель досягне загальнолюдського ідеалу справедливості лише за умов самовиховання.

Яків Чепіга вважав учителя тією культурною силою, яка несе людині світло знань. Поведінка, зовнішність учителя має бути взірцем для учнів, батьків і оточення, у якому перебуває вчитель поза межами школи (Богданець-Білокаленко Н.).

Особливе місце Я. Чепіга відводить любові до дітей поряд із добротою. Учений радить педагогам любити дітей щиро і від душі, виховувати в собі почуття чуйності до дитини. Він переконаний, що розвинути в душах дітей зерна загальнолюдських почуттів можна тільки щирою любов'ю: «Виховані любов'ю й ласкою вчителя діти вільно і нестримно підуть шляхом морального вдосконалення» (Чепіга Я. Ф., 1914).

Не менш важливою вчительською чеснотою є й терпеливість, про це йдеться у праці «Самовиховання вчителя». Полегшує працю вчителю його терпеливість. У навчанні та вихованні дітей Чепіга проводить паралель із деревом. Гілку від дерева можна обережно і терпеливо нахилити до землі в бажаному напрямку, і воно не зламається, а можна швидко нахилити – і гілка дерева вмить переломиться. Я. Чепіга закликає вчителів: «навчимося витримки, поваги до дитячих вчинків і хиб, а головне – терпеливості і терпіння у наших вчинках і вимогах» (Чепіга Я. Ф., 2003).

Такі чесноти, як добро, любов і терпеливість тісно переплітаються, пронизуючи одна одну, тому педагогу необхідно насамперед виховувати в собі загальнолюдські цінності, які в усі часи є незмінними і важливими.

Особливе місце в системі поглядів Якова Фефановича посідає національне виховання дитини. Учитель має зберігати національність дитини і не насаджувати їй чуже, нерідне, оскільки це спричинить лише негативні наслідки. Він наголошує на тому, що дитина, яка змалку зростає в оточенні рідної культури, згодом у дорослому житті йде звичайним шляхом національних

переканань, які й залишаються в неї на все життя. На думку вченого, передаються дитині й духовні надбання, що складаються століттями і мають потенційну силу національності. Із мовою дитина переймає й рідну культуру, світогляд, мораль. Виховується дитина в контексті рідної мови, культури. Рідну мову можна забути, змінити, нехтувати нею або так ніколи і не мати. Якщо є рідна культура, то буде і рідна мова (Богданець-Білоskalенко Н.).

До визначення мови як явища Яків Чепіга підходив із погляду науки. Він писав, що мова народів як психофізичний акт має всі ознаки національності. Кожному слову й окремим звукам надано чіткий зміст. І такі поняття, як доброта, любов, чесність тощо, набувають особливих національних рис у кожного народу (Чепіга Я. Ф., 2005). Бачимо, що вже тоді Яків Чепіга починав говорити про зв'язок слова, його значення й уявлення. І тільки наприкінці ХХ століття вивчення мови постало у вигляді концептів, слів-знаків національної культури і набуло поглибленого вивчення (Чепіга Я. Ф., 1914).

Учитель повинен бути готовий як педагог мати певний обсяг фахових знань і умінь, сформовані алгоритми освітньої діяльності, а також бути підготовленим психологічно, мати високий рівень інтелекту, культури, бути особистістю та прикладом для дитини. Я. Чепіга подав вимоги до вчителя у працях не описово, а узагальнено, показуючи значення роботи вчителя: «Перевіряючи свою працю, учитель кристалізується морально», «не ставить собі в заслугу працю чесну й щиру». Він підкреслює, що така діяльність учителя є природним імпульсом до вищого життя. Тільки ідеал культурної людини, світла творчості й знань є рушіями самовдосконалення вчителя.

Висновки. Загальні роздуми про любов проєктуються на практичну діяльність учителя, який прагне постійного самовдосконалення, проте нелегко людині досягти ідеалу: «Нелегко педагогові поводитися з учнями з повсякчасною бездоганною любов'ю. Але він повинен так поводитися,

бо святий і кінцевий обов'язок його – зберегти душу дитини незіпсованою, і через те вчитель повинен виховати в собі любов до людей, до дитини» (Чепіга Я. Ф., 2003). Отже, доходимо висновку, що Яків Чепіга вважав учителя тією культурною силою, яка несе людству світло знань. Поведінка, зовнішність учителя має бути взірцем для учнів, батьків і оточення, у якому перебуває вчитель поза межами школи.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Безперечно, школа нового типу неможлива без досвідченого, професійно підготовленого педагога. Провідною тезою багатьох праць Я. Чепіги щодо ідеалу вчителя є любов до дитини. У вже згадуваній праці «Самовиховання вчителя» любов до дитини трактується як любов, більша, ніж до ближнього. Від любові до дитини дорослі відчувають задоволення, почуття щастя і радості, дитину ми любимо інстинктивно. Автор торкається найсвятіших понять людської любові. Він говорить, що чистою і щирою є тільки любов матері. Та коли вона притаманна одній половині роду людського, то притаманна всій людськості. Дитині треба надавати знання згідно з її індивідуальними можливостями – це основна складова педологічного світогляду, якої сьогодні дотримується не тільки українська, але й світова педагогічна наука. Цілком погоджуємося з думкою професора Н. Дічек про те, що нині немає підстав стверджувати, що потенціал індивідуалізації вичерпано (Дічек Н., 2019, с. 15): «Надзвичайним є те, що проголошення особистісної орієнтації освіти дало поштовх трансформації ставлення до освіти і до особистості дитини-учня, адже їх було визнано ключовими цінностями» (Дічек Н., 2019, с. 17). Дитину потрібно залучати до постійного процесу самореалізації на основі її реальних індивідуальних можливостей і здібностей; тільки за таких умов розвитку дитина повністю зможе реалізувати себе, ставши дорослою. А це зможе зробити досвідчений і підготовлений педагог. Саме такі вимоги сьогодні постають перед педагогом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богданець-Білокаленко Н. Вимоги до вчителя у педагогічній концепції Якова Чепіги [Електронний ресурс] / Н. Богданець-Білокаленко. – Режим доступу: http://www.interklasa.pl/portal/dokumenty/tidna_mowa_uk/index.php?page=tm_36_05
2. Вибрані педагогічні твори: навч. посіб. / Я. Ф. Чепіга (Зеленкевич); упоряд., наук. ред. Л. Д. Березівська; Ін-т педагогіки АПН України. – Харків : ОВС, 2006. – 327 с.
3. Дічек Н. Розвиток філософських і психологічних засад особистісно орієнтованої освіти в незалежній Україні / Н. Дічек // Педагогічний процес: теорія і практика. – 2019. – № 1–2 (64–65). – С. 15–28, DOI: 10.28925/2078-1687.2019.1-2
4. Науково-педагогічна та просвітницька діяльність Якова Чепіги : навчальний посібник / уклад. О. Л. Щербакова. – Миколаїв : АТОЛ, 2008. – 96 с.
5. Чепіга (Зеленкевич) Яків Феофанович. Українська педагогіка в персоналіях : У 6 кн., кн. 2 : навч. посібник / за ред. О. В. Сухомлинської. – К. : Либідь, 2005. – С. 89–99.
6. Чепіга Я. Ф. Вільна школа, її ідеї й здійснення їх у практиці. Вибр. пед. тв. : навч. посібник / Упоряд., наук. ред. Л. Д. Березівська; Ін-т педагогіки АПН України. – Харків : ОВС, 2006. – 328 с.
7. Чепіга Я. Завдання моменту. Шлях освіти / Я. Чепіга. – Харків, 1997. – № 2. – С. 53–54.
8. Чепіга Я. Ф. Методичні уваги до «робочої книжки» з математики: для 1-го та 2-го року навчання в школі / Я. Ф. Чепіга. – Харків : Рад. школа, 1931. – 53 с.
9. Чепіга Я. Педологія, або наука про дітей / Я. Чепіга // Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина XIX–XX ст.) : хрестоматія / упоряд. Л. Д. Березівська. – Київ : Науковий світ, 2003. – С. 208–212.
10. Чепіга Я. Ф. Самовиховання вчителя / Яків Феофанович Чепіга. – К. : Українська педагогічна бібліотека, 1914. – 36 с.

**ТРЕБОВАНИЕ К УЧИТЕЛЮ В ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ
КОНЦЕПЦИИ ЯКОВА ЧЕПИГИ**

*Продан Любовь,
старший преподаватель
кафедры теории и методики
дошкольного и начального образования
Николаевский областной институт
последипломного педагогического образования
ул. Адмиральская, 4-а, 54001, г. Николаев, Украина
lyuba.prodan@toipro.mk.ua*

В статье раскрыты идеи выдающегося украинского педагога, психолога, общественного деятеля Якова Чепиги (1875–1938) относительно требований к учителю. Современное развитие образования невозможно без изучения взглядов, идей, убеждений, концепций педагогов прошлого. И проводят такие исследования прежде всего с целью персонафицированного, системного изучения национальной педагогической мысли Укра-

ины как нелинейного, многомерного процесса качественных изменений через педагогические персоналии. Анализ отечественного педагогического наследия обогащает историко-педагогическую науку и дает возможность прогнозировать ее будущее. Исследование педагогической персоналии, как отмечает академик О. В. Сухомлинская, всегда будет одним из ведущих направлений историко-педагогических исследований, поскольку в переломные времена переосмысления открываем заново персоналию педагога, которую «мы вынимаем из небытия», и которая «своей жизнью, и своими идеями подтверждает движение истории, ее изменчивость, непредсказуемость и уязвимость».

Ключевые слова: индивидуальный подход к ученикам; образование; школьная украинская педагогическая мысль; Яков Чепига.

REQUIREMENT FOR A TEACHER IN CONCEPTS OF YAKOV CHEPIGA

Prodan Liubov,

Senior Lecturer, Department of Theory and Methods
of Preschool and Primary Education
Mykolaiv In-Service Teachers Training Institute
4-a Admiralska Street, 54001, Mykolaiv, Ukraine
lyuba.prodan@moippo.mk.ua

The article reveals the ideas of the outstanding Ukrainian teacher Yakiv Chepiga (1875–1938) regarding the requirements for the teacher. The development of education is impossible without taking into account the views, ideas and concepts of educators of the past. And such research is conducted to study the national pedagogical background as a multidimensional process of changes which take place due to personalities. An analysis of the domestic pedagogical heritage enriches pedagogy and makes it possible to predict its future. Academician V. Sukhomlinska noted that the study of great teachers «will always be one of the leading areas of historical and pedagogical research, especially in times of changes when rules are revised and when the personalities, that we take out of non-existence, confirm the history flow with their lives and their ideas».

General reflections on love are projected on the practical activities of a teacher who seeks constant self-improvement, but «it is not easy for a person to achieve an ideal». It is not easy for a teacher to treat students with constant impeccable love. But he must behave in this way, because it is his sacred and ultimate duty to keep the child's soul intact, and therefore the teacher must cultivate their own love for people and for a child».

Thus, we come to the conclusion that Yakiv Chepiga considered the teacher to be the cultural force that carries the light of knowledge to humanity. The teacher's behavior and appearance should be a model for students, parents and surrounding outside the school.

Keywords: education; individual approach to students; school Ukrainian pedagogy; Yakiv Chepiga.

REFERENCES

1. Bohdanets-Biloskalenko, N. Vymohy do vchytelia u pedahohichnii kontseptsii Yakova

Chepihy [Requirements for teachers in the pedagogical concept of Yakov Chepiga]. Retrieved from: http://www.interklasa.pl/portal/dokumenty/ridna_mowa_uk/index.php?page=rm_36_05 (ukr).

2. Chepiha, Ya. F. & Berezivska, L. D. (Ed.). (2003). Pedolohiia, abo Nauka pro ditei [Pedology, or The science of children]. In *Malovidomi pershodzherela ukraïnskoi pedahohiky (druha polovyna XIX – XX st.)*, s. 208–212. Kyiv: Naukovyi svit (ukr).

3. Chepiha, Ya. F. & Berezivska, L. D. (Ed.). (2006). Vilna shkola, yii idei y zdiisnennia yikh u praktytsi [Free school, its ideas and their implementation in practice]. *Vybr. ped. tv.* [Selected Pedagogical Works]. In-t pedahohiky APN Ukrainy. Kharkiv: OVS (ukr).

4. Chepiha, Ya. F. (1931). *Metodychni uvahy do «robochoi knyzhky» z matematyky: dlia 1-ho ta 2-ho roku navchannia v shkoli* [Methodical attention to the «workbook» in mathematics: for the 1st and 2nd year of schooling]. Kharkiv: Rad. shkola (ukr).

5. Chepiha, Ya. F. (1914). *Samovykhovannia vchytelia* [Teacher self-education]. K.: Ukrainska pedahohichna biblioteka (ukr).

6. Chepiha, Ya. (1997). Zavdannia momentu [Tasks of the moment]. *Shliakh osvity*, 2, 53–54. Kharkiv (ukr).

7. Chepiha (Zelenkevych), Ya. F. & Berezivska, L. D. (Ed.). (2006). *Vybrani pedahohichni tvory* [Selected pedagogical works]. Kharkiv: OVS (ukr).

8. Dichek, N. (2019). Rozvytok filosofskykh i psykholohichnykh zasad osobystisno oriientovanoi osvity v nezalezhnii Ukraini [The development of philosophical and psychological principles of personality-oriented education in independent Ukraine]. *Pedahohichni protses: teoriia i praktyka*, 1–2 (64–65), 15–28, DOI: 10.28925/2078-1687.2019.1-2 (ukr).

9. Shcherbakova, O. L. (Ed.) (2008). *Naukovo-pedahohichna ta prosvitnytska diialnist Yakova Chepihy* [Scientific-pedagogical and educational activity of Yakov Chepiha]. Mykolaiv: ATOL (ukr).

10. Sukhomlynska, O. V. (Ed.). (2005). Chepiha (Zelenkevych), Yakiv Feofanovych [Chepiga (Zelenkevych) Yakiv Feofanovych]. *Ukrainska pedahohika v personaliiakh* [Ukrainian pedagogy in personalities]: U 6 kn., kn. 2, 89–99. K.: Lybid (ukr).